

В. І. Труба

кандидат юридичних наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
кафедра цивільно-правових дисциплін, завідувач
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ОБ'ЄКТА ШЛЮБНИХ ПРАВОВІДНОСИН

У статті досліджуються теоретичні проблеми визначення об'єкта шлюбних правовідносин, розглядаються концепції об'єктів правовідносин, критикується концепція безоб'єктних правовідносин, доводиться трьохелементна структура шлюбних правовідносин (об'єкт, суб'єкт, зміст).

Ключові слова: правовідносини, шлюбні правовідносини, об'єкт правовідносин, суб'єкт правовідносин, зміст правовідносин.

Питання про об'єкт правовідносин є одним із спірних у теорії права. Сьогодні можна говорити про багатоаспектність такого правового явища як об'єктний зміст правовідносин.

Проблема об'єкта правовідносин досліджувалася такими вченими, як М. Г. Александров, С. С. Алексеєв, С. Ф. Кечек'ян, Ю. Г. Ткаченко, О. С. Іоффе, М. Д. Шаргородський, Р. Й. Халфіна, Ю. К. Толстой [1–11] та ін. Однак до цього часу переконливої концептуальної оцінки цього явища, поняття, місця і функціонального призначення у механізмі правового регулювання немає. Про спірність проблеми свідчить та обставина, що під об'єктом правовідносин розуміють і суспільні відносини, які підлягають регулюванню [11, с. 64], і предмети матеріального і духовного світу [2, с. 291, 301; 12, с. 4], і дії учасників правовідносин і блага [4, с. 142], і поведінку суб'єктів правовідносин [1, с. 38], і поведінку зобов'язаної особи [9, с. 230], і результати дій [2, с. 284–308], і допускають існування безоб'єктних правовідносин [10, с. 213–217]. Остання позиція взагалі видається хибною. Як не може бути безоб'єктних правовідносин взагалі, так і діяльність суб'єктів сімейних правовідносин не може бути безцільною, безпредметною зокрема.

Водночас вивчення проблеми правового об'єкта в теорії права свідчить про неможливість сконструювати загальну концепцію об'єкта правовідносин, яка б годилася для усіх галузей права. Найбільшою мірою це стосується й проблеми визначення об'єкта шлюбних правовідносин. До цієї проблеми, однак, звертається небагато авторів, серед них — М. Т. Оридорога, Є. М. Ворожейкін, І. В. Жилінкова [13–15].

Досить часто науковці змішують поняття шлюбних і сімейних правовідносин. Так, шлюбні правовідносини є частиною сімейних правовідносин, однак ці правовідносини різняться за суб'єктним, об'єктним та змістовним складом.

Перебування осіб у шлюбі становить шлюбні правовідносини, які виникають на підставі сукупності юридичних фактів, учасниками цих правовідносин є подружжя, які мають відносно один одного взаємні права і обов'язки, визначені нормами сімейного законодавства і гарантовані державою.

Шлюбні правовідносини — найскладніші у сімейному праві. Однак і їх, за твердженням І. В. Жилінкової, можна розглядати з урахуванням загальних уявлень про природу правових відносин як складову трьох елементів: а) суб'єктів правовідносин, якими є дружина та чоловік (подружжя); б) об'єктів, до яких належать певні майнові та немайнові блага; в) змісту правовідносин, який складають відповідні права та обов'язки подружжя [15, с. 84]. Можливо, сьогодні більше ніж будь-коли не можна відходити від традиційної структури шлюбних правовідносин, виводити їх за точно завдані теорією рамки.

У радянській науковій літературі серед фахівців сімейного права існували різні точки зору щодо об'єкта шлюбних правовідносин. Так, М. Т. Оридорога заперечувала існування зовнішнього об'єкта шлюбних правовідносин в його «чистому» вигляді, якщо ще не виникли майнові відносини подружжя, хоча суб'єктивні права і обов'язки і в цьому випадку виникають. В шлюбних правовідносинах правовий об'єкт в якості зовнішнього предмету, на який впливають права і обов'язки, не виявляється. Для структурної цілісності і єдності правовідносин достатньо наявності зв'язків і співвідкорення прав і обов'язків суб'єктів права [13, с. 43–44]. Ми не можемо погодитися з висловленою М. Т. Оридорогою думкою, що цільова направленість — це та якість, яка притаманна будь-яким правовим відносинам, але яка не обов'язково виражається категорією об'єкта. На її думку, правовий результат — це те, що у кінцевому рахунку є найважливішим у системі правового регулювання суспільних відносин, і він заслуговує права на самостійне існування в системі категорії «правовідносини» [13, с. 50].

На нашу думку, те, що не всі суспільні відносини, які врегульовуються правовими нормами, мають свій матеріальний об'єкт, не означає відсутність об'єкта у цих відносинах взагалі. Відсутність наявного об'єкта в первісній формі розвитку правовідносин не означає також його відсутності у подальшому. Що ж стосується правового результату як об'єкта правовідносин, то й він не завжди може виникати у них, або ж може набувати іншого змісту, ніж передбачалося учасниками правовідносин на початку.

Отже, твердження, що не об'єкт, а правовий результат — це структурна частина шлюбних правовідносин, є певною підміною розуміння в якості об'єкта шлюбних правовідносин дій (поведінки) їх учасників, певних матеріальних і нематеріальних благ.

У сучасній науковій літературі з сімейного права під об'єктом шлюбно-правових відносин розуміють різноманітні матеріальні і духовні феномени, з приводу яких особи й вступають між собою у ці відносини. Так, І. В. Жилінкова відносить до об'єкта шлюбних правовідносин певні майнові та немайнові блага [15, с. 84]. На нашу думку, не тільки майнові та немайнові

блага можуть бути об'єктом шлюбних правовідносин, а й результат вольової діяльності, з приводу якої складаються врегульовані правом шлюбні (як різновид сімейних) правовідносини.

У радянській науковій літературі превалювала думка щодо єдності шлюбних правовідносин. Так, наприклад, вважав Є. М. Ворожейкін, обґрунтовуючи свою позицію зокрема тим, що шлюбні (подружні) правовідносини виникають у зв'язку з єдиним актом — укладенням шлюбу, припиняються, як і вся сукупність прав і обов'язків, з припиненням шлюбу. Беручи шлюб, подружжя не можуть взяти на себе тільки одні права (наприклад, особисті) і обумовити відмову від інших (наприклад, майнових). Така відмова є недійсною. Вони беруть на себе одночасно всі права і обов'язки, які входять у зміст правовідносин. А неоднорідність прав і обов'язків не означає існування серії правовідносин між подружжям [14, с. 93].

Насправді між подружжям існує паралельно багато правовідносин як майнового, так і немайнового характеру, а, отже, і їх об'єкт може різнитися залежно від виду правовідносин.

Видається за необхідне приєднатися до точки зору О. С. Іоффе, який поділяв об'єкти правовідносин на три види: а) юридичний об'єкт правовідносин, яким є поведінка зобов'язаної особи; б) вольовий об'єкт — воля учасників правовідносин; в) матеріальний об'єкт правовідносин, яким є річ або інше благо, з яким пов'язані закріплені правом суспільні відносини і на які направлена поведінка учасників правовідносин [18, с. 239].

Приєднуючись до думки І. В. Жилінкової, ми дотримуємося тієї точки зору, що об'єктом шлюбних правовідносин є як майнові та немайнові блага, так і дії як результат свідомої (вольової) діяльності людей. Наприклад, об'єктом правовідносин з укладення шлюбу є дії зі створення та набуття прав та обов'язків подружжя. Шлюбні правовідносини відповідають усім загальним ознакам правовідносин. Вони виникають, розвиваються і припиняються за правилами розвитку правовідносин. Для виникнення шлюбних правовідносин необхідно здійснити низку юридично значущих дій, які визнаються юридичними фактами, що у своїй сукупності входять до відповідного юридичного складу, який і породжує виникнення шлюбу. До таких юридичних фактів належать: 1) подання до органу державної реєстрації актів цивільного стану заяви про реєстрацію шлюбу; 2) повідомлення нареченими один одного про стан свого здоров'я; 3) прилюдне висловлення згоди на шлюб у процесі його реєстрації; 4) вибір прізвища при реєстрації шлюбу; 5) державна реєстрація шлюбу. Усі ці юридичні факти за своєю правовою природою є діями і лише у своїй сукупності є підставою для виникнення шлюбних правовідносин. Слід погодитись з А. П. Дудіним, який стверджує, що особа, яка вчинила визначений юридично значущий вчинок, — юридичний факт, — тим самим «перетворює» себе в суб'єкта визначених, окремих правовідносин, а предмет, з яким вона вступила у взаємодію, — в об'єкт цих правовідносин. І навпаки, будь-який вчинок суб'єкта правовідносин, який діє в цій якості, обов'язково має юридичне значення, тягне визначені юридичні наслідки, тобто є визначеним юридичним фактом. Поведінка суб'єкта правовідносин є необхідною, а знання

необхідності створює відому свободу вибору дій [17, с. 104]. Справді, якщо суб'єкт діяв так, як це передбачено СК України, то юридичний факт або їх сукупність тягне виникнення шлюбних та сімейних правовідносин.

Значенню волі у шлюбних правовідносинах надає й О. П. Сергєєв, зазначаючи, що частина сімейних правовідносин виникає з волі їх учасників. В правовідносинах такого роду їх суб'єкти не тільки добровільно беруть на себе відповідні права і обов'язки, а й можуть, як правило, в будь-який час за своєю згодою змінити їх зміст. Типовими в цьому плані є шлюбні правовідносини, в яких подружжя у встановлених законом межах вільно визначають свої права і обов'язки, зокрема обирають той або інший правовий режим свого майна [16, с. 225–22]. З цим слід погодитись і додати, що саме воля осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, є основою укладення шлюбного договору, в якому визначається правовий режим майна майбутнього подружжя.

«Воля як згода (саме як згода, а не домовленість), — писав В. А. Ойгензіхт, — чітко визначена у правових нормах. В таких випадках воля не повинна розумітися тільки як волевиявлення у формі згоди... Згода повинна бути втілена у позитивних діях — реалізована. Ці наслідки, на досягнення яких і направлена воля, заради здійснення яких і врегулюється поведінка суб'єкта, особливо наглядно видно у сімейному праві» [19, с. 130]. Недаремно правила, що визначають умови і порядок укладення і припинення шлюбу, виходять з принципу добровільності союзу жінки та чоловіка — і при укладенні шлюбу, і при його розірванні має значення питання, чи відповідає рішення про укладення чи розірвання шлюбу дійсній волі осіб. Вольова діяльність людини спирається на свідомість, а розлад вольової діяльності може бути підставою для визнання шлюбу недійсним.

Як зазначалося вище, шлюбні правовідносини є одними із найменш досліджених у сімейному праві. Додаткових досліджень потребує питання щодо єдності та диференціації шлюбних правовідносин, яке викликало дискусії як серед радянських вчених, так і продовжує турбувати сучасних науковців.

Література

1. Александров Н. Г. Правовые отношения в социалистическом обществе: Лекция / Александров Н. Г. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1959. — 45 с.
2. Алексеев С. С. Об объекте права и правоотношения // Вопросы общей теории советского права: Сборник статей. — М.: Госюриздат, 1960. — С. 284–308.
3. Алексеев С. С. Общая теория социалистического права: Нормы права и правоотношения. Курс лекций: Учебное пособие. Вып. 2 / Алексеев С. С.; Ред. Петрищева Г. И. — Свердловск: Средне-Урал. кн. изд-во, 1964. — 226 с.
4. Кечебян С. Ф. Правоотношения в социалистическом обществе / Кечебян С. Ф.; Отв. ред. Строгович М. С. — М.: Изд-во АН СССР, 1958. — 187 с.
5. Ткаченко Ю. Г. Об объеме понятия «правоотношение» в связи с развитием теории право-порядка // Демократия и право развитого социалистического общества: Материалы Всесоюзной научной конференции, 21–23 ноября 1973 г. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1975. — С. 105–106.

6. Ткаченко Ю. Г. Некоторые методологические проблемы теории правоотношений: Проблемы теории правоотношений, правопорядка, их структуры и взаимодействия // проблемы теории правоотношений, правопорядка, их структуры и взаимодействия: Труды ВЮЗИ. — М., 1975. — Т. 39. — С. 3–102.
7. Ткаченко Ю. Г. Методологические вопросы теории правоотношений / Ткаченко Ю. Г. — М.: Юрид. лит., 1980. — 176 с.
8. Иоффе О. С. Спорные вопросы учения о правоотношении // Очерки по гражданскому праву: Сборник статей. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1957. — С. 21–64.
9. Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. Вопросы теории права / Иоффе О. С., Шаргородский М. Д. — М.: Госюриздат, 1961. — 381 с.
10. Халфина Р. О. Общее учение о правоотношении / Халфина Р. О. — М.: Юрид. лит., 1974. — 351 с.
11. Толстой Ю. К. К теории правоотношения / Толстой Ю. К. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1959. — 88 с.
12. Чеговадзе Л. А. Структура и состояние гражданского правоотношения. — М.: Статут, 2004. — 542 с.
13. Оридорога М. Т. Брачное правоотношение / Ред. Э. А. Голобородько. — Киев: КВШ МВД СССР, 1971. — 152 с.
14. Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР. — М.: Юрид. лит., 1972. — 336 с.
15. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. І. В. Жилінкової. — Х.: Ксилон, 2008. — 855 с.
16. Сергеев А. П. Семейное правоотношение // Гражданское право: Учебник. Ч. 3 / Под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — М.: Проспект, 1998. — С. 218–262.
17. Дудин А. П. Диалектика правоотношений / Дудин А. П.; Под ред. Тененбаум В. О. — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1983. — 121 с.
18. Иоффе О. С. Избранные труды: В 4 т. Т. 2: Советское гражданское право. — СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. — 511 с.
19. Ойгензихт В. А. Воля и волеизъявление: Очерки теории, философии и психологии права / Ойгензихт В. А.; Отв. ред. Раджабов С. А. — Душанбе: Дониш, 1983. — 256 с.

В. И. Труба,

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ОБЪЕКТА БРАЧНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЙ

Резюме

В статье исследуются проблемы определения брачных правоотношений, рассматриваются концепции объекта правоотношений, критикуется концепция безобъектных правоотношений, доказывается трёхэлементная структура брачных правоотношений (объект, субъект, содержание).

Ключевые слова: правоотношения, брачные правоотношения, объект правоотношений, субъект правоотношений, содержание правоотношений.

V. I. Truba

Odessa I. I. Mechnikov National University,
The Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**THEORETICAL PROBLEMS OF DETERMINING OF THE OBJECT
OF MARRIAGE LEGAL RELATIONSHIPS**

Summary

This article investigates the problem of determining of the object of marriage legal relationships, the object of legal relationship concepts are considered, the concept of object-free relationships is criticized, three-element composition of the marriage legal relationship (object, subject, content) is proved.

Key words: legal relationship, marriage legal relationship, the object of legal relationship, the subject of legal relationship, the content of legal relationship.